

GENCİNE

Klâsik Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi

Cilt: 2 Sayı: 3 Temmuz 2022 & Volume: 2 Issue 3 July 2021
www.gencinedergisi.net

NEF'İNİN "DEĞİL" REDİFLİ GAZELİNİN DÜŞÜNCE ALANI MERKEZLİ METİN ÇÖZÜMLEME YÖNTEMİ'NE [DAM] GÖRE ŞERHİ *NEF'İ'S "DEĞİL" REDIF`S COMMENTARY THROUGHT FIELD CENTERED TEXT ANALYSIS METHOD*

Hacer ÖZKUL*

Öz

Ziya AVŞAR tarafından teorik yapısı kurulan Düşünce Alanı Merkezli Metin Çözümleme Yöntemi (DAM), klasik şiir metinlerini çözümlemede yeni ve pratik bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Geleneksel şerh yönteminin dışında olan bu yöntemle birlikte temel düşünce alanı olan anahtar sözcüklerle belirli düşünce alanlarına ve birimlerine odaklanılarak farklı anlam katmanlarına ulaşılması yönünden dikkat çekicidir. Bu yönden şiirlerinde birden fazla anlam katmanına sahip olan Nef'î'nin gazellerini anlamak ve yorumlamak adeta bu yöntem için biçilmiş kaftandır. Bugüne kadar yapılan şerhlere yeni bir bakış açısı getiren bu yöntem sayesinde metnin asıl vermek istediği iletiye ulaşmakla birlikte metnin alt katmanlarında gizli olan manalara da ulaşılmış olacaktır. Bu bakış açısı göz önünde bulundurularak Nef'î'nin "değil" redifli gazeli Düşünce Alanı Merkezli Metin Çözümleme Yöntemi'ne göre şerh edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Nef'î, Gazel, DAM, şerh

Abstract

Thought Field Centered Text Analysis Method (DAM), established thoeretical structure by Ziya AVŞAR, emerges as a new and practical method in the analysis of classical texts. It is note worthy that with this method, which is outside the traditional interpretation method, different layers of meaning are reached by focusing on certain areas and units of thought with keywords, which are the main field of thought, together with this method. From this point of view, understanding and interpreting the ghazals of Nef'i, who has more than one layer of meaning in his poems, is almost perfect for this method. Thanks to this method, which brings a new

*Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı ABD
Doktora Öğrencisi, hacer.ozkul@hotmail.com

perspective to the comments made so far, the message that the text actually wants to give will be reached, as well as the meanings hidden in the lower layers of the text will be reached. Considering this point of view, we are going to try to comment of Nef'i's ghazal with the redif (A letter or syllable added to a complete rhyme) "değil (not)" based on the method of Thought Field Centered Text Analysis Method.

Keywords: Nef'i, ghazal, DAM, commentary

Giriş

D ivan şiirine ait metinleri açıklamak için geçmişten günümüze çeşitli şerh yöntemleri geliştirilmiştir. Bu alanda geliştirilen her şerh yönteminin tek gayesi metnin iletisini en doğru şekliyle çözümleyebilmek ve gizli anlam katmanlarını ortaya çıkarabilmektir. Bunlar içerisinde en bilineni klasik şerh yöntemidir. Bu yöntemin de kalıplaşmış bazı kuralları vardır. Bu kurallara göre metnin öncelikle çevri-yazısı yapılır. Arkasından vezni gösterilir ve ardından düzyazıya aktarılır. Daha sonra açıklamasına geçilir ve içerdiği sanatlar üzerinde durulur. Klasik bir yöntem olan bu şerh yönteminin yanında yeni geliştirilen modern yöntemler de mevcuttur. Kimi zaman klasik şerh yöntemleri tercih edilmekle birlikte kimi zaman da bu modern şerh yöntemleri tercih edilmektedir. Bazı çalışmalarda metni daha iyi çözümleyebilmek ve anlamak adına her ikisi de kullanılmaktadır. Bu bakımdan hem geleneksel yöntemi kullanması hem de metnin anlam katmanlarını çözümlemede yeni bir bakış açısı getirmesiyle Düşünce Alanı Merkezli Metin Çözümleme Yöntemi (DAM)¹ klasik şiiri anlama ve yorumlamada önemli bir yöntemdir. Bu yönüyle geleneksel şerh yöntemine benzemekle birlikte metni bir bütün olarak ele alması ve anlamlar hiyerarşisine yönelmesiyle ondan ayrılmaktadır. Dolayısıyla klasik Türk şiirine yeni bir bakış açısı getiren bu yöntemle birlikte klasik şiire ait pek çok örnek çözümlenerek irdelenmiştir.²

DAM'ın anlamlar hiyerarşisinin en üst kademesinde metnin asıl iletisini, mana temelini oluşturan *Temel Düşünce Alanı* (TDA) bulunmaktadır. Avşar, temel düşünce alanlarını metnin oluşumunu borçlu olduğu alanlar olarak gösterir ve metnin asıl iletisi olan TDA için kurulduğunu ileri sürer ve TDA'yı müellifin şahsî tarafını ve özgün

¹ Düşünce Alanı Merkezli Metin Çözümleme Yöntemi (DAM) Prof. Dr. Ziya Avşar tarafından geliştirilmiş ve 13 Şubat 2009'da Erciyes Üniversitesinde Cem Dilçin adına düzenlenen III. Klasik Türk Edebiyatı Sempozyumu'nda bildiri olarak sunulmuştur.

²Bu çalışmalar şunlardır: Mehmet Özdemir, Fuzûlî'nin "Yüceldün Kabrüm Ey Bîderdler Seng-i Melâmetden" Matla'lı Gazelinin Düşünce Alanı Merkezli (Dam) Metin Çözümleme Yöntemine Göre Şerhi, *Turkish Studies*, Volume 7/1(2012), 1737-1750; Mehmet Özdemir, "Koca Râgıb Paşa'nın "neye dirler" Redifli Gazelinin Düşünce Alanlı Metin Çözümleme Yöntemine (Dam) Göre Şerhi", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(2014), 187-201; Hakan Yalap, "Şeyh Gâlip'in "Âteş" Redifli Gazelinin Düşünce Alanı Merkezli Metin Çözümleme Yöntemine Göre Şerhi", *International Journal of Languages' Education and Teaching*, 3/1(2015), 179-197; Ayşe Cengiz, "Necâti Bey'in "Üstüdedir" Redifli Gazelinin Düşünce Alanı Merkezli Metin Çözümleme Yöntemine Göre Şerhi", *Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi*, I (2016), 76-88; Gökhan Bilgiç, "Zâtî'nin "-Un Mı Var" Redifli Gazelinin Düşünce Alanı Merkezli Metin Çözümleme Yöntemine (Dam) Göre Şerhi", *Millî Kültür Araştırmaları Dergisi (MİKAD)*, 1/1 (2017), 25-32.

yönünü gösteren bir alan olarak niteler (Avşar, 2009: 12). Bir metinde temel düşünce alanının anlaşılması için ikinci kademe olarak *Yardımcı Düşünce Alanı* (YDA)na ihtiyaç vardır. En üst kademe olan temel düşünce alanına ulaşabilmek için bunun alt basamakları olan yardımcı düşünce basamaklarından çıkmak gerekir. Çünkü bizi tepe noktaya götürecektir olan bu alt anlam katmanlarıdır. Temel ve yardımcı düşünce alanları tek bir kavram veya kelimedenden oluşabileceği gibi birden fazla kavram veya kelimenin belirli kurallar dâhilinde birleşerek *Bileşik Düşünce Alanlarını* (BDA) meydana getirmesiyle de oluşabilir (Avşar, 2009: 14). Bileşik düşünce alanları çözümlenirken kavramlar birbirinden ayrılarak ayrı ayrı ele alınır ve diğer düşünce alanları çerçevesinde bir sonuca bağlanır. Hiyerarşi katmanının en alt katmanını ise *Düşünce Birimleri* (DB) oluşturur. Düşünce birimleri de bir araya gelerek bileşik, yardımcı ve temel düşünce alanlarını meydana getirir.

Edebi metinlerde yer alan düşünce alanları birden fazla olup iç içe geçmiş şekilde olabilir. Dolayısıyla söz konusu metinlerde birden fazla anlam katmanı ortaya çıkabilir. Klasik şiirin doğası gereği kullanılan sembolik dil ve sanatlar buna imkân sağlamakla birlikte az sözle çok şey anlatma istediği de buna zemin hazırlar. Bu sebeple bu tarz metinlere *Düşünce Alanı Yoğun Dokulu Metinler* (YDM) adı verilir. Fakat bunun aksine temel ve yardımcı düşünce alanları birbirine uzak olursa *Düşünce Alanı Seyrek Dokulu Metinler* (SDM) ortaya çıkar. Bu tür metinlerde çok sözle az şey anlatmak amaçlanır. Destan, mesnevi, hikâye ve roman çok sözle az şeyin anlatıldığı seyrek dokulu metinlere örnektir (Avşar, 2009: 15). Bir metin ister seyrek dokulu ister yoğun dokulu olsun bir değerlendirmeye ihtiyaç duyar. Edebi metinde yer alan düşünce alanlarının önce ayrı ayrı sonra birbiriyle ilişkileri bağlamında değerlendirilmesi sonucu oluşturulan ve yorum sırasını gösteren taslağa *Değerlendirme Dizgesi* (DD) adı verilir. Yöntemin bu kısmı şerhin bir nevi şema haline getirilmiş halidir. Bu dizge sayesinde yorumcu belli bir sıra gözetmekte ve yorumlarını bu şema üzerinden metne dayandırarak belli sınırlar çerçevesinde yorumlamaktadır. Değerlendirme dizgesi sayesinde çizilen bu sınırlara *Yorumlama Alanı* (YA)denir. Yorumlama alanı ne kadar iyi belirlenirse yapılan yorum o kadar isabetli olur. Yorumlama alanı ne kadar iyi belirlenirse yapılan yorum o kadar isabetli olur. Yorumlama alanının sınırları iyi belirlenmezse yorumcu, yorum alanının dışına çıkar. Dolayısıyla, bu tür yorumlar, metinle bağını koparır ve ölçülebilirliğini kaybeder (Avşar, 2009: 15). Yorumcunun düştüğü bu hataya *Yorum Sapması* (YS) adı verilir. Bu sebeple yorum sapmasına düşmemek için kelimelerin taşıdıkları manaların zamanla farklı manalara bürünmesinden ötürü kelimelerin zamanla yüklendikleri anlamları bilmek gerekir. Edebi metinlerde genellikle bileşik halde bulunan kelimelerin, ortaya çıkışlarından bu yana kazandıkları anlam araştırma işine *Kelime Bilgisi* denir (Avşar, 2009: 16).

Düşünce Alanı Merkezli Metin Çözümleme Yöntemi hakkında verilen bu bilgiden hareketle Nef'î'nin "Tûtî-i mu'cize-güyem ne desem lâf değil" matla'lı gazeli incelenerek söz konusu gazelde yer alan anlam katmanları bulunmaya ve şerh edilmeye çalışılacaktır.

GAZEL

..--/...--/ ...--/...-

Feilâtün / Feilâtün / Feilâtün / Feilün

Tûtî-i mu'cize-gûyem ne desem lâf değil

Çarh ile söyleşemem âyinesi sâf değil

Ben mucizevî şekilde konuşan bir papağanım. Ağzımdan çıkanlar, uluorta sözler değildir. Felek ile söyleşemem; çünkü aynası saf ve parlak değildir.

Değerlendirme Dizgesi:

TDA: Şair; **DB:** Mu'cize-gû, lâf, söyleşme

BDA: a) Tasavvuf (Din) b) Şairin mucize-gû olması **BDB:** Mu'cize

YDA: Zooloji; **DB:**Tûtî

YDA: Kozmik Âlem **DB:**Çarh (Felek)

YDA: Araç-gereç; **DB:**Âyine

Beyitte geçen mu'cize-gû, lâf ve söyleşme düşünce birimleri beytin temel düşünce alanları olan şairliğe ait birimlerdir. Nef'î'nin önemli üslup özelliklerinden biri olan temeddüh (övünme) yönü, burada mu'cize bileşik düşünce birimiyle karşımıza çıkmaktadır. "Mu'cize, sözlükte "bir şeye güç yetirememek" anlamındaki acz kökünden türeyen mûcizin (âciz bırakan) isim şeklidir" (Bulut, 2022: 1). Bu beyitte Nef'î, kendisini şairlik yönünden okuyanları hayranlık ve acze düşüren, olağanüstü ve mucizevî özellikte şairler söyleyen bir papağana benzetir. Konuşma insanlara has bir özellik olup papağanın insan gibi konuşması bir nevi mucizedir. Burada sözlerine ve şiirine işaret eden şair "benim sözlerim boş laf değildir" diyerek papağanın diğer kuş türlerine kıyasla bir mucizeyi andıran konuşma yetisine dikkat çekmektedir. Böylelikle kendi şiirsel sözlerinin diğer şairlerin söylediklerinden mahiyet itibarıyla üstün olduğunu da göstermiş olmaktadır. Bu ilişkiden dolayı beyitteki papağan (tuti ya da dudu kuşu) istiare yoluyla şairi sembolize etmektedir.

Bir diğer yardımcı düşünce birimi ise âyinedir. "Ayna edebiyatta bir süs eşyası olarak kullanılır. Güzeller aynaya bakarak güzelliklerini fark eder ve süslenirler. Aynanın iyi göstermesi için aydınlık, parlak, lekesiz ve pas tutmamış olması gerekir" (Pala, 2004: 47). Bu beyitteki tûtî ile ayna arasındaki ilişki ise tûtîye konuşmanın ayna vasıtasıyla öğretilmesinden kaynaklanmaktadır. "Divan şiirinde papağanın (tûtî) her geçtiği yerde 'usta', 'öğretmen' ve 'ayna' unsurları da birlikte zikredilir. Çünkü papağana konuşmayı öğreten 'usta' papağanın yüzüne ayna tutmakta ve arkasından kendisi bazı sözleri tekrarlayarak ona konuşmayı öğretmektedir" (Erkal, 2009: 155). Fakat eskiden kullanılan metal aynalar nemden çabuk etkilendiği için kolayca pas tutar, matlaşır ve böylece yansıtma özelliğini yitirirdi. Bu nedenle şair saf olmayan ayna ile paslı aynayı kastetmektedir. Paslı ayna görüntüyü tam ve kesintisiz aktaramayacağı için bu aynaya bakılamaz ve bu ayna karşısında konuşulamaz. Papağanın konuşmayı öğrenmesi için aynanın temiz ve pastan arınmış olması çok önemlidir. Buradaki bir diğer husus ise gönül yerine ayna kelimesinin kullanılarak açık istiare yapılmış olmasıdır. "Tasavvufta gönül bir ayna

olarak ele alınır. Bu aynada Tanrı'nın tecellisi zuhur eder" (Pala, 2004: 169). Dolayısıyla tecellinin zuhur etmesi için gönlün de ayna gibi saf ve temiz olması gerekir.

Şair, ayna motifi üzerinden bir diğer yardımcı düşünce birimi olan çarhı da şiire dahil eder. Çarh (felek) sözlükte "gökyüzü, sema; âlem, dünya; talih, baht, kader; askerî müzikte zilli bir alet; eskilerin inanışlarına göre, her seyyareye (gezegen yıldız) mahsus bir gök tabakası; yuvarlak kütük, kızak" (Devellioğlu, 1999: 255) anlamlarıyla tanımlanmaktadır. Eski astronomi ilminin hükmüne göre dünya, kâinatın merkezi kabul edilmiş, yedi veya dokuz kat olduğu tasavvur edilen göklerin de iç içe geçmiş soğan zarları gibi onu çevrelediği ve dünyanın etrafında döndüğü düşünülmüştür. İlk yedi katında yedi seyyâre; sekizinci felekte sabit yıldızlar ve burçlar ve diğer felekleri kapsamakla birlikte boş (gezegensiz) olan dokuzuncu felek. İlk sekiz kat göğün dönüşü aynı yöne iken felekü'l eflâk, felek-i a'zam, çarh-ı a'zam gibi ifadelerle isimlendirilen dokuzuncu kat hepsinin tersine olup onların dönüşünü zorlaştırır. Dolayısıyla, çeşitli katmanlara ve vasıflara sahip olan felek bu beyitte gerçek ve mecazî olmak üzere iki farklı açıdan okunabilir. Gerçek manada gökyüzünü düşündüğümüzde her bir gezegen felek üzerine saçılmış lekeler gibi görünmektedir. Ayrıca feleğin içine aldığı bu gezegenler içerisinde kendine has lekeleri olanlar da vardır. Bundan dolayı felek gerçek manada papağanın talim ettiği ayna gibi saf ve temiz olmayıp konuşulmaya layık değildir. Bir diğer nokta ise feleğin mecazî yönden kötü nam ve sıfatlara sahip olmasıyla ilgilidir. Bu da dokuzuncu feleğin durumuyla ilgilidir. Dokuzuncu gök, feleklerin batıdan doğuya dönüşünü zorlaştırdığı için insanlar üzerinde olumsuz etki yarattığı, başlarına gelen kötü şeylerin bu felekten kaynaklandığı düşünülmüştür. Bir başka deyişle kader anlayışı feleğe atfedilmiştir. Bu sebeple felek için dîn, denî, zalim, vefasız, kahpe ve kara gibi olumsuz sıfatlar kullanılmıştır. Dolayısıyla şair bu yönünü de kast ederek çarhla söyleşmeye lüzum duymaz. Aynı zamanda Nef'î bu beytinde felek ustasının bile kendisine muhatap olamayacağını, hocalık yapamayacağını söyleyerek kendine has bir üslupla çağdaşları olan şairleri de feleğin dünya, zaman manalarını kullanarak alt etmektedir.

Ehl-i dildür diyemem sînesi sâf olmayana

Ehl-i dil birbirini bilmemek insâf değil

Sinesi saf ve temiz olmayana ehl-i dil diyemem. Gönül ehli olanların birbirlerini bilmemeleri, tanınmalarını insafa sığar mı?

Değerlendirme Dizgesi

TDA: Tasavvuf; **DB:** ehl-idil, sâf, insâf

BDA: a) Uzuv b) Tasavvuf **BDB:** Sîne

Nef'î ilk beyitte ayna ve felek üzerinden yüzeysel olarak anlatmaya çalıştığı saf ve temiz olma hususunu bu beyitte sîne bileşik düşünce birimiyle açıklığa kavuşturur. "Sîne" göğüs, koyun, kalb, bağır anlamlarında kullanılır. Aynı zamanda duyguların algılandığı yer anlamı da taşır. Hayati öneme sahip uzuvların sîne de bulunmasından dolayı mecâz-ı mürsel yoluyla kalp yerine kullanılır. Birçok duygu burada hissedilir" (Pala, 2004: 405). Sînenin saf ve temiz olması Nef'î'nin şiirinin çıkış noktası yani ilham kaynağı, tecellîgâhıdır. Dolayısıyla, beytin temel düşünce alanı tasavvuftur. "Tasavvufta gönlün yeri çok önemlidir. Bütün âlemin özü olan insanın hakikati gönüldür. Gerçek gönlü bilenlere gönül ehli (ehl-i dil) denir" (Pala, 2004:169). Şairin

"ehl-i dil olmamakla" suçladığı kişiler daha önce de felek olmak üzere diğer şairlerdir. Onlar dil ehli, asfiyâ (saf olanlar) değildirler; çünkü onların sineleri yani gönül aynaları saflık ve temizlikten uzaktır. Dolayısıyla şaire göre tecelliden uzak olan bu sinelerden gönül açıcı ve parlak şiirlerin yansımaları mümkün değildir. Sözlükte "belirmek, ortaya çıkmak, görünmek; belirti, görüntü" anlamındaki tecellî tasavvuf terimi olarak "sâlikin kalbine doğan ledünnî bilgiler ve nurlar"dır (Ceyhan, 2011: 1). Bu beyitte şair, kalbinin saflığına ve dolayısıyla ilahî ilhama mazhar olmaya hak kazandığına işaret etmektedir. Nef'î şiirsel ilhamın (sözün) kendisine tecellinin zuhur etmesiyle birlikte ilahi ihسانlarla gayb âleminde gelebileceğini bir kez daha ima etmektedir.

Yine endîşe bilür kadr-i dürr-i güftârum

Rûzigâr ise denî dehr ise sarrâf değil

Sözümün incilerinin değerini, bilirse, yine düşünce (hayâl gücü) bilir. Felek alçak; zaman (devir) ise (bu incilerin değerini anlayacak derecede usta bir) sarraf değildir.

Değerlendirme Dizgesi

TDA: Şair; **DB:** Güftâr, endîşe

BDA: a) Parlaklık b) Değerlilik c) Menşeî (Deniz) **BDB:** Dürr-i güftâr

YDA: Değerli Taşlar; **DB:** Dürr

YDA: Meslekler; **DB:** Sarrâflık

YDA: Zamana ait kavramlar; **DB:** Rûzigâr, dehr

Beyitte bahsedilen *güftâr* (söz) düşünce birimi ve *endîşe* (hayal gücü) düşünce birimi şair düşünce alanına ait olduğu için beytin temel düşünce alanı şairdir. *Dürr* düşünce birimi ile terkip oluşturan *güftâr* düşünce birimi ise *dürr-i güftâr* bileşik düşünce birimini oluşturmaktadır. "Dür (inci) divan şiirinde sevgilinin dişleri, teri, vuslatı; aşığın gözyaşı, şairin şiiri ve güzel söz yerine kullanılır. İnci sadef içinde oluşması, iriliği, parlaklığı en çok kullanılan özellikleridir.(...) En makbul olan inci tek bir incidir" (Pala, 2004: 126). Bu beyitte de söz (şiir) inciyeye benzetilir. Çünkü o değerli inciler nasıl ki engin denizlere dalarak istiridyenin ağzından çıkarılıyorsa; şair de uçsuz bucaksız hayal dünyasına ruhu ile dalarak onun gönül (sine) ve ağız istiridyesinden o değerli söz ve anlam incilerini çıkarır. Bu sebeple şiirin bileşik düşünce birimi olan *dürr-i güftâr* üç farklı yardımcı düşünce alanına hizmet etmektedir. Bunlardan ilki parlaklık yönündendir; nasıl ki bir inci (*dürr*) güneş altında açık ve berrak ise şairin sözleri de onun ışığında öyle parlak ve berraktır. Bir diğer yardımcı düşünce alanı ise değerlilik; bir kuyumcu sedeften çıkan inciyi kuyumcu titizliğiyle işleyip, şekil verip nasıl ona önemli bir değer atfediyorsa, şair de gönül sedefinden çıkardığı incileri endîşesiyle yeniden işlemekte, süslemektedir. Bileşik düşünce biriminin son yardımcı düşünce alanı ise sözlerin menşeî olan denizdir. Derin ve engin denizlerden bin bir zahmetlerle çıkartılan inciler gibi şairin sözleri de onun uçsuz bucaksız hayal gücüyle gönül istiridyesinden çıkartılmaktadır.

Nef'î bir yandan şairliğini medh ederken aslında kendi şiiriyle açıkça övünmektedir. Dolayısıyla bir diğer yardımcı düşünce alanı doğal olarak şiirdir. Nef'î'ye göre, sözünün (şiirinin) incisi o kadar değerlidir ki, bu değeri takdir etmede yer (*denî*), gök (*dehr/ âlem*), zaman (*rûzigâr*) ve mekân (*dehr/dünya*) yetersiz

kalmaktadır. Bu incileri, bu mücevherleri hakkı ile değerlendirme işi bu işi yapan *sarrâfa* değil yine Nef'î'nin kendi *endîşesine*, yani düşünce ve hayâl gücüne kalmaktadır. Böylelikle Nef'î, "Benim değerimi başkası -bu işin ustası *sarrâf* bile- değil, ancak yine ben takdir edebirim" diyerek kendi şairliğiyle açıkça övünmektedir. Diğer taraftan da *rûzigâr* DB (felek, devir) ve *dehr* (zaman) DB sözcükleri kullanılarak bu kelimelerin gerçek anlamlarının dışında gelmiş geçmiş bütün büyük şairler (*rûzigâr*) ve devrin sanatçıları (*dehr*) kastedilerek mecaz-ı mürsel yapılmıştır. Bütün ihtişamı ve yüceliği ile *rûzigâr* sembolü altında bütün büyük şairler bu büyük inci karşısında kendini alçalmış ve küçülmüş bir hâlde bulmakta; *dehr* sembolü altında ima edilen devrin şairleri ve sanatçıları her ne kadar da bir *sarrâf* titizliği gösterse de bu hazinenin değerini ölçebilmekte acze düşmektedir.

Girdi miftâh-ı der-i genc-i maânî elüme

Âleme bezl-i güher eylesem itlâf değil

(Gizli) anlamlar hazinesinin kapısının anahtarı elime geçti; (artık) âleme bahşiş olarak inci ve mücevher dağıtsam, (o hazine) bitecek gibi değildir.

Değerlendirme Dizgesi

TDA: Şair; DB: Ma'ânî

BDA: SultanBDB: Genc-i ma'ânî, bezl-i güher

YDA: Kıymetli nesnelere; DB: Genc, Miftâh, Güher

Bu beytin temel düşünce alanı şair olup anlamın *ma'ânî* (ma'nalar)düşünce birimi üzerinde yoğunlaştığı görülüyor. Ma'anî manalar demek olup aynı zamanda ma'anî, ma'nalar ilmi anlamlarında tevriyeli kullanılarak daha ince, güzel söz, şiir anlamı vermiştir. Nef'î de mana şiirde bulunması gereken önemli unsurlardan biridir. O *Divan'*ında şiirin ancak mana ile hayat bulduğunu söyler:

Her ma'nî-i lâtif ki cândan nişân verir

Tâbîr edince tab'ım anı nazma can verir

İncelediğimiz gazelin bir önceki beytinde şairin gönlü istiridye; bu istiridye içinde gizlenmiş anlam unsuru ise incidir. Şimdi ise Nef'î bu mana incilerinden ve mücevherlerinden oluşmuş hazinenin anahtarlarının eline geçtiğini söylemektedir. Aslında o hazine, bir önceki beyitte söylediği endişe; yani kendi gönlü ve şiirin kaynağı ruhu; yani hayal gücüdür. Bir başka deyişle bu saklı, kilitli hazine zaten şairin gönlünde mevcut olup anahtarı zaten kendisidir. Onu ancak o açabilir ve içindeki bitmez tükenmez mücevherleri ancak o dağıtabilir. Beytin bileşik düşünce birimleri olan *genc-i ma'ânî* ve *bezl-i Güher* sözcükleri de bu bağlam üzerine kuruludur. "Genc: Hazine, define" anlamlarında kullanılır. "Hazine, devlet parasının saklandığı yer demekse de divân şiirinde her türlü kıymetli eşyaların bir arada saklı bulunduğu yere denir" (Pala, 2004: 200). Nef'î de şiirindeki söz manalarını kıymet bakımından hazineye benzetmiş ve kendisini bu manalar hazinesinin sahibi olarak değerlendirmiştir. Böylece Nef'î kendisini bir bakıma ülkenin tüm hazinelerine sahip sultanı ilan etmiştir.

O, bütün bir âleme sahibi olduğu bu cevherlerden tıpkı bir sultan gibi aynı cülûs merasimlerinde olduğu gibi bol bol bahşiş dağıtmakta, saçmakta lakin ne kadar dağıtsa da bu mücevher hazinesi tükenmemektedir. Burada *bezl-i güher* bileşik düşünce

biriminin şairin sınırsız hayal gücünden çıkan sözcükler, manalar olduğunu belirtmek gerekir. "Güher: Cevher, renkleri, hazîne, sandık ve kutularda bulunması dolayısıyla kullanılır" (Pala, 2004: 90). Şairin sözleri de onun gönül sandığında gizlidir ve bu sözler onun el değmemiş bîkr-i mazmunları olup kaynağı şairin ruhudur. Dolayısıyla burada yardımcı düşünce birimi olarak miftâh sözcüğünü görürüz. Hazinenin kilidi (miftâh) şairin elindedir çünkü şiirin kaynağı, cevheri kendisidir. Aynı zamanda şair mana hazinesinin anahtarının eline geçtiğini söyleyerek şiir söylemedeki ustalığına vurgu yapmakla birlikte sultan gibi cömertlik vasfına da vurgu yapmaktadır. Etrafındaki şairleri küçümser bir tavır takınarak sahibi olduğu hazineden istediği gibi tasarruf yapabileceğini söylemektedir. Hazinesinin zenginliğini ifade etmek için bu hazineden ne kadar dağıtsam bitmez, israf olmaz demektedir.

Levh-i mahfûz-i sühandur dil-i pâk-i Nef'î

Tab'-ı yârân gibi dükkânçe-i sahhâf değil

Nef'î'nin temiz ve parlak gönül (aynası), sözün (şiir ve edebiyatın) levh-i mahfuzudur; (diğer) dostların tabiatları gibi küçücük sahaf dükkânı değildir.

Değerlendirme Dizgesi

TDA: Şair**DB:** Dil,sühan,tab'

BDA: Tasavvuf (Din); **BDB:**Levh-i mahfûz

YDA: Yetenek; **DB:** Tab'-ı yârân

YDA: Mekân; **DB:**Dükkançe

Nef'î gazelin son beyti olan bu mısralarda kendi şairliğini methetmeye devam etmektedir. Dolayısıyla bu beytin temel düşünce alanı yine şair üzerine kurulmuştur. Onun gönlü diğer beyitlerde sık sık vurguladığı gibi saf ve temizdir. Artık onun gönlü her şeyin üstünde dil-i pâk olup sözün levh-i mahfûzu hâline gelmiştir. Bileşik düşünce alanı *tasavvuf* olan *Levh-i mahfuz* sözlükte "yazı yazmaya uygun yassı ve düzgün yüzey" anlamındaki levh ile "korunmuş" mânasındaki mahfûz kelimelerinden oluşan levh-i mahfûz "üzerine yazı yazılan, silinmekten ve değişikliğe uğramaktan korunmuş düzgün satır" (Yavuz, 2003: 1) veya "Allah kudretiyle olacak şeylerin, üzerinde yazılı bulunduğu levha" (Pala, 2004: 287) anlamlarına gelmektedir. Bazı ayetlerden anlaşıldığı üzere kâinatta meydana gelecek bütün varlık ve olaylar bu kitapta yazılmıştır. "Gökte ve yerde küçük büyük ne varsa, insanların ecelleri, fertlerin ve milletlerin başına gelecek musibetlerin tamamı Allah'ın ilminde yer almış ve *levh-i mahfûz* denilen bir kütüğe kaydedilmiştir" (Yavuz, 2003: 1). Bileşik düşünce birimi olan *Levh-i mahfuz*a aynı zamanda Kitab-ı Huda da denir. Nûn ve'l-kalem ayetindeki kalemin bu kalem ve 'nun' harfinin de levh-i mahfuz üzerine yazmak için kullanılan hokka olduğu şeklinde açıklamalar da vardır. Peygamberlere gönderilen vahiyler ve kutsal kitaplar onların kalplerine bu levhadan indirilmiştir. "Söz konusu beyitte Nef'î'nin, Hz. Peygamber'e peyderpey inen Kur'an-ı Kerim'den değil de vahyin topyekûn ve birdenbire indirildiği Levh-i Mahfuz'dan bahsetmesi, faal akılla ittisale geçen insanın aracısız olarak elde ettiği bir mârife anlamındadır" (Yiğit, 2021: 2284). Burada şairin hayal gücünün kaynağının bir bakıma gönül yeri olan bu levha yani Allah'tan gelen ilhamlar olduğu söylenebilir. "Vahiy süreci içerisinde vahyin kaynağı olan Allah ile vahiy meleği Cebrail arasında ontolojik bir zorunluluğun

sonucu olan bu özel alan" (Altındaş, 2013: 228) Nef'î de Hakk'ın sırları ile dolu pak ve saf bir gönüldür.

Nef'î aslında kendi gönlünün pâk olmasıyla övünürken bir yandan da şiir tabiatıyla bir başka deyişle şiir yazmadaki yeteneğiyle övünmektedir. Bu sebeple beytin yardımcı düşünce alanından gelen şiir, *suhan* (söz) düşünce birimiyle desteklenmiştir. Çünkü böylesi mucizevi sözlerin çıktığı yer ancak dil-i pâk olmalıdır. Bundan dolayı şair gönlünü "sözün levh-i mahfuzu" gibi göstererek şiir tabiatının genişliğine ve sonsuzluğuna vurgu yapmaktadır. Diğer taraftan ise dostlar dediği rakip şairlerin tabiatlarını küçücük bir kitap dükkânına benzetir. Böylelikle kendisini diğer şairlerin şiir tabiatıyla kıyaslayan şair, 'levh-i mahfuz' telmihiyle şiir tabiatına bir kutsallık atfederken; "dükkânçe" (dükkâncık) diyerek ise hem lafızda hem de manada onların şiir tabiatlarını küçültmüş ve daraltmıştır. "Ayrıca sarraf dükkânları daima tozlu ve pistir. Kendi gönlünün temizliği ile onların tabiatının pisliğini karşılaştırmıştır" (İpekten, 2010: 217-218). Dolayısıyla, böyle pak olmayan bir mekândan -gönülden- de mucizevi sözler çıkması beklenemez.

Sonuç

Bu çalışmada, Nef'î'nin "değil" redifli veya en çok bilinen şekliyle "Tütü-i mu'cize-güyem..." diye başlayan ünlü matlalı gazeli düşünce alanı merkezli metin çözümleme yöntemine göre açıklanmaya çalışılmıştır. Bu gazelde yer alan beyitlerin temel düşünce alanları şu şekildedir: 1. beyit: şair; 2. beyit: tasavvuf; 3. beyit: şair; 4. beyit: şair; 5. beyit: şair. Buna göre tespit edilen temel düşünce alanları sayesinde beyitlerin gerçek iletisini anlamak daha kolay hale gelmiştir. Bu beyitlerde belirlenen temel düşünce alanlarından hareketle gazelin şair ve tasavvuf düşünce alanları üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Nef'î'nin bu gazelindeki üslup özellikleri göz önünde bulundurulduğunda onun temeddüh ve irfanî yönünün bu gazele hakim olan düşünce alanları olduğunu söylemek mümkündür. Kendisini "övgü ve yergi şairi" olarak da tabir edebileceğimiz kendine has bir şahsiyet olan Nef'î, bu gazelinde de düşünce alanlarının şair üzerine kurulu olmasından hareketle yine kendi şiir tabiatını methetmiştir.

Klasik şiiri anlamada yeni bir yöntem olan DAM, divan şiiri metinlerinin zaman ötesi bir nitelik taşıdığını ve bu metinlerin iletisinin çağdaş insanla temas edeceğini ileri sürmektedir. Her ne kadar diğer şerh yöntemleri de aynı kavramları ele alıp benzer sonuçlara ulaşırsa da DAM yönteminin kavramların birbiriyle olan ilişkisini açıklamada izlediği yol daha pratik ve daha öğreticidir. DAM yönteminde metinde ilk olarak belirlenen temel düşünce alanları tenasüp ilişkisi çerçevesinde anahtar kavramlarla ilişkilendirilerek bu kavramların diğer alt kavramlarla ilişkisiyle birden fazla ağa ulaşılır. Bu şekilde kelime ve terkiplerin birbiriyle ilişkileri ve bu ilişkilerin arkasındaki asıl ileteler bu ağlar üzerinden daha net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple divan şiirine yeni bir bakış açısıyla bakma fırsatı veren bu yöntem bize Nef'î'nin bu yoğun dokulu gazelini anlamada büyük olanak sağlamıştır.

KAYNAKÇA

Akkuş, Metin (1993). *Nef'î Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Altındaş, Mücteba (2013). Bir Kitap Olarak Levh-i Mahfuz ve Ümmü'l-Kitâb. *Kelam Araştırmaları Dergisi*, C.1, S.11,s. 221-242.

Avşar, Ziya (2009). "Düşünce Alanı Merkezli Metin Çözümleme Yöntemi ve Revânî'nin Bir Gazelinin Bu Yönteme Göre Şerhi", III. *Klasik Türk Edebiyatı Sempozyumu (Prof. Dr. Cem Dilçin Adına)*, Kayseri, 13 Şubat 2009, Bildiriler, Erciyes Üniversitesi Yayınları: Kayseri, 12-30.

Bilgiç, Gökhan (2017). Zâtî'nin "-un mu var" Redifli Gazelinin Düşünce Alanı Merkezli Metin Çözümleme Yöntemine (Dam) Göre Şerhi.*Millî Kültür Araştırmaları Dergisi (MİKAD)*, C.1, S.1, s. 25-32.

Bulut, Halil İbrahim (2020). Mûcize. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*.<https://islamansiklopedisi.org.tr/mucize#1> (20.04.2022).

Cengiz, Ayşe (2016). Necâtî Bey'in "Üstüdedir" Redifli Gazelinin Düşünce Alanı Merkezli Metin Çözümleme Yöntemine Göre Şerhi.*The Journal of International Civilization Studies Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi*, C.1, Autumn 2016, s.76-88.

Ceyhan, Semih (20119). Tecellî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*.<https://islamansiklopedisi.org.tr/tecelli#1> (20.04.2022).

Devellioğlu, Ferit (1999).*Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara: Aydın Kitabevi.

Dilçin, Cem (2009). "Prof. Dr. Cem Dilçin'in III. Klasik Türk Edebiyatı Sempozyumu'na Katılan Öğretim Üyesi ve Yardımcılarına İletisi", III. *Klasik Türk Edebiyatı Sempozyumu (Prof. Dr. Cem Dilçin Adına)*, Kayseri, 13 Şubat 2009, Bildiriler, Erciyes Üniversitesi Yayınları: Kayseri, XXI-XXV.

Erkal, A. (2009). *Divan Şiiri Poetikası*. Ankara: Birleşik Yayınları.

İpekten, Haluk (2010). *Nefî Hayatı Sanatı Eserleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Özdemir, Mehmet(2012). Fuzûlî'nin "Yüceldün Kabrüm Ey Biderler Seng-i Melâmetden" Matla'lı Gazelinin Düşünce Alanı Merkezli (Dam) Metin Çözümleme Yöntemine Göre Şerhi, *Turkish Studies -International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish orTurkic Volume7/1 Winter 2012*, p.1737-1750.

Özdemir, Mehmet (2014). Koca Râgıb Paşa'nın "neye dirler" Redifli Gazelinin Düşünce Alanlı Metin Çözümleme Yöntemine (DAM) Göre Şerhi.*Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.2, Ağustos 2014, s. 187-201.

Pala, İskender (2004). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları.

Yalap, Hakan (2014). *İsmâîl Rüsûhî-yi Ankaravî Şerh-i Mesnevî Mecmû'atu'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Ma'ârif (II. Cilt) (İnceleme-Metin-Sözlük)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.

Yavuz, Yusuf Şevki (2003). Levh-i Mahfuz. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*.<https://islamansiklopedisi.org.tr/levh-i-mahfuz> (20.04.2022).

Yiğit, Hilal (2021). Nefî'de Sözü'nün Kaynağı. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, C. 5, S. 4, s. 2279-2302.